

Matej Medvecký

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku – Štefan Chalmovský a spol.

Vykonštruované politické procesy sú jedným z typických prejavov úvodného obdobia komunistického režimu v Československu, ktorý sa ich prostredníctvom snažil nielen postihnúť svojich skutočných či domnelých oponentov, ale aj demonštrovať realnosť tvrdení o triednom boji, prípadne nimi sledoval aj ďalšie ciele. V slovenskom kontexte mali takéto procesy často isté špecifiká, ktoré v západnej časti republiky nachádzame len zriedka, resp. vôbec. Najmä koncom 40. a v prvej polovici 50. rokov 20. storočia sme svedkami mnohých súdnych konaní, kde sa mali obvinení zodpovedať zo snahy o rozbitie ČSR a o obnovenie slovenského štátu z čias 2. svetovej vojny, zvyčajne v rámci akejsi stredoeurópskej federácie. Časti trestných oznámení a žalôb, ktoré pojednávajú o secesii Slovenska a vytvorení širšej federácie, sú zvyčajne formulované veľmi podobne. Zdá sa teda byť pravdepodobné, že boli vytvárané akoby podľa istej šablóny či vzoru – a to aj napriek tomu, že idea vlastnej štátnosti, aj keď bola dôležitou, nebola najdôležitejšou otázkou protikomunistického odboja na Slovensku.

Nazdávam sa, že väčšina takýchto procesov má istý spoločný menovateľ, resp. vzor, ktorým sa vyšetrovatelia Štátnej bezpečnosti inšpirovali. Ide o prípad, ktorý sa do dejín zapísal pod policajným názvom Štefan Chalmovský a spol. V tomto prípade si takpovediac prvá generácia príslušníkov bezpečnosti – komunistov doslova vyskúšala, ako sa má konštruovať ilegálna skupina. Títo istí pracovníci spravodajsko-bezpečnostnej zložky Povereníctva vnútra¹ skúsenosti získané aj v tomto prípade už o dva roky neskôr pod „dohľadom“ predsedu Zboru povereníkov Gustáva Husáka a zrejme aj sovietskych kolegov zúročili pri vykonštruovaní rozsiahleho „ľudáckeho podzemia“ a následnom odhalení tzv. protištátneho sprisahania, ktoré je už dnes považované za akúsi generálnu skúšku pred komunistickým prevratom v Československu. Základným motívom takéhoto konania bolo vyvolať najmä v západnej časti republiky obavy z opakovania scenára z rokov 1938/1939 (teda rozpad Československa), ktorému mali byť schopní zabrániť práve a len komunisti. V predkladanej štúdii sa teda pokúsím ukázať, ako sa pracovníkom Povereníctva vnútra z malej skupiny priaznivcov ľudáckeho režimu podarilo vytvoriť obsiahle ozbrojené podzemie, ktorého likvidáciu zakončili zatknutím desiatok ľudí. Celý prípad považujem za akýsi archetyp podobných konštrukcií na najbližšie desaťročie.

1 O organizačných metamorfózach tohto úradu pozri MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. ÚPN, Bratislava 2011, s. 12–66.

Vráťme sa však do roku 1945. Situácia na povojnovom Slovensku bola pomerne komplikovaná. Oba štátotvorné národy obnovenej republiky získali počas predchádzajúcich šiestich rokov odlišnú skúsenosť. Na Slovensku sa aj po skončení vojny našlo dosť ľudí, ktorí na predchádzajúce obdobie pozerali s nostalgiou a na nový režim s nedôverou. Platí to aj pre veľkú časť aktérov popisovaných udalostí, ktorí boli pre angažovanie sa v Hlinkovej mládeži pomerne silno ovplyvnení ľudáckou ideológiou. Ako istý citový faktor netreba podceňovať ani to, že emocionálne vypätie predstaviteľov ľudáckeho režimu, intelektuálov s ním spriaznených či ďalších ľudí, ktorí ho vnímali pozitívne, pôsobilo koncom vojny s blížiacim sa zánikom tohto štátu a režimu veľmi motivačne a to pokračovalo ešte aj istý čas po skončení vojny a obnovení Československa. Podobne motivačne pôsobili aj prvé aktivity najmä v Rakúsku a Nemecku žijúcich emigrantov, nakoľko zo Slovenska nebolo až tak vidieť materiálnu biedu a marasmus, v ktorom predstavitelia emigračnej vlny z roku 1945 žili. Takto možno vykresliť v hrubých rysoch obdobie, keď sa Štefan Chalmovský (pôvodným menom Szatmáry), absolvent Vyššej vodcovskej školy Hlinkovej mládeže (HM) a pracovník Spravodajského oddelenia Hlavného veliteľstva HM (HV HM), a niekoľko jeho priateľov rozhodlo čeliť tlaku povojnovej situácie. Išlo vo viacerých prípadoch taktiež o bývalých aktivistov zo Spravodajského oddelenia HV HM. Ich angažovanie malo viacero dôvodov. Jednak, samozrejme, boli silno indoktrinovaní ideológiou ľudáckeho režimu, rovnako sa však obávali návratu tuhého československého centralizmu, prípadne vôbec nesúhlasili s daným štátoprávnym usporiadaním, teda s povojnovou obnovou ČSR. K ochote angažovať sa v ilegálnych skupinách však značnou mierou prispieval aj povojnový režim, sám seba označujúci za ľudovodemokratický, ktorý však obmedzením voľnej politickej súťaže či rozsiahlymi zásahmi do občianskych a majetkových práv jednotlivcov, prípadne celých skupín obyvateľstva, ťažko môže byť považovaný za skutočne demokratický.² Viacerí členovia skupiny samozrejme citlivo vnímali zníženú možnosť sebarealizácie, nútené predčasné ukončenie univerzitného štúdia či nemožnosť nájsť vhodné zamestnanie, ktoré bolo spôsobené predchádzajúcim angažovaním sa v HM a skutočnosťou, že archív tejto inštitúcie nebol v roku 1945 evakuovaný³, dostal sa do rúk bezpečnosti a umožnil tak ich ľahkú identifikáciu. Teda aj v prípadoch, keď nebolo možné týchto ľudí postaviť pred retribučný súd a potrestať za skutočne spáchané činy, čelili závažným obmedzeniam a tlaku režimu. K osobnej nespokojnosti mnohých ľudí sa pridružovali aj ďalšie príčiny nespokojnosti – chý-

2 Tu je samozrejme potrebné povedať, že režim z rokov 1945 – 1948 sa značne odlišuje od totalitného komunistického. Napriek tomu boli podľa môjho názoru zásahy do práv jednotlivcov také veľké, že skrátka nemôžeme hovoriť o demokracii v tradičnom zmysle slova. Za diskutabilný považujem aj často používaný termín „obmedzená demokracia“. Dá sa polemizovať, či obmedzená demokracia je ešte demokraciou a ktoré obmedzenia ešte umožňujú volať režim demokraciou a ktoré už nie. Ide však o závažný problém, s ktorým sa česká a slovenská historiografia snaží vyrovnávať a o ktorom diskutuje už v podstate dve desaťročia, a ja na tomto mieste pochopiteľne nemám ambíciu vynášať nejaké zásadné sudy, skôr mi ide o poukázanie, že to boli práve špecializované zložky polície, ktoré značnou mierou prispievali, ak by sme prijali termín „obmedzená demokracia“, k oprávnenosti prívlastku „obmedzená“.

3 LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. ÚSKI, Bratislava 1994, s. 137.

Matej Medvecký

bala strana, ktorá by reprezentovala politický katolicizmus (táto medzera sa čiastočne zaplnila tzv. aprílovou dohodou medzi evanjelikmi a katolíkmami v rámci Demokratickej strany z roku 1946⁴), existovali tiež silné obavy z vlády komunistov a podobne. A najmä – na tradične katolíckom Slovensku vyvolávala značný nesúhlas reštrikčná cirkevná politika ľudovodemokratickej republiky.⁵

Chalmovský, podobne ako mnoho iných, koncom 2. svetovej vojny pred príchodom Červenej armády opustil Slovensko.⁶ Ako mnohí ďalší sa krátko po skončení konfliktu vrátil domov. Podľa niektorých svedectiev sa však vrátil na Slovensko s poslaním napojiť sa na Slovenskú tajnú ochranu (STO) a získať informácie pre slovenskú vládu nachádzajúcu sa v zahraničí. Problémom však bolo, že STO – organizácia, ktorú mal viesť Jozef Vicen a ktorej úlohou bolo za pomoci ďalších osôb žijúcich na Slovensku informácie zbierať – neexistovala. Vicen, ako sám píše vo svojich pamätiach, pre nezáujem ďalších zaangažovaných ľudí či vydanie ex-prezidenta Jozefa Tisa a vlády uprednostnil civilný život a preferoval pred riskantnou ilegálnou činnosťou pokračovanie v štúdiu na vysokej škole.⁷

4 Z najnovších prác o tejto strane dávam do pozornosti SYRNÝ, Marek: *Slovenská demokratická strana 1944 – 1948. Kapitoly z dejín demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948*. Múzeum Slovenského národného povstania, Banská Bystrica 2010.

5 Tento rozmer celej veci sa snažili účelovo dezinterpretovať aj pracovníci Povereníctva vnútra: *Prvé vystúpenie týchto ilegálnych skupín časove sa zhoduje s prvým organizovaným vystúpením katolíckeho duchovenstva proti zásadám nášho vládneho programu, vo veci poštátnenia školstva. Je nesporne zistené, že čelní organizátori niektorých ilegálnych skupín /Bačkor, Franko, Húšťava atď./ boli aktívne zapojení do tejto akcie katolíckych kruhov. Archív Ústavu pamäti národa* (ďalej len A ÚPN), fond (ďalej len f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti (ďalej len KS ZNB S ŠTB) Bratislava, Fond starých písomností, archívne číslo (ďalej len a. č.) S-100, Hlavný zväzok, Súhrnná správa o odhalených, sledovaných a existujúcich protištátnych organizáciách.

6 Otázka slovenskej emigrácie je mimoriadne komplikovaná a dovoľm si povedať, že aj napriek viacerým lepším či horším pokusom nebola poriadne spracovaná. Najviac sa dejinám slovenskej politickej emigrácie zo 40. rokov venovali samotní jej účastníci, pričom pohľady členov emigračných vln z roku 1945 a 1989 sa samozrejme v mnohých kľúčových otázkach zásadne odlišovali (primárne samozrejme išlo o štátoprávne riešenie). Podľa môjho osobného názoru najvýstižnejšie mnohé problémy popísal vo svojich prácach Jozef Špetko (najmä kniha *Líšky kontra ježe. Slovenská politická emigrácia 1948–1949: analýzy a dokumenty*. Kalligram, Bratislava 2002), aj keď samozrejme v jeho prípade nejde o rigorózne historické práce. Na tomto priestore samozrejme nie je možné problém priblížiť, preto pre tieto potreby uvediem len to, že ľudia z vlny z roku 1945 vytvorili v zahraničí tri zoskupenia exulantov – Slovenský akčný výbor (vedený Ferdinandom Ďurčanským), Slovenskú národnú radu v zahraničí (vedenú Karolom Sidorom) a napokon skupinu tvorenú najmä mladšími exulantmi nazvanú Slovenský revolučný odboj. Už od počiatku sa medzi jednotlivými skupinami, ale aj jednotlivcami prejavovali silné animozity (najznámejšou je tá medzi Ďurčanským a Sidorom), ktoré čiastočne vychádzali z konfliktov ešte z čias pred odchodom za hranice a čiastočne ju živili podnety, ktoré vznikli už v zahraničí (spôsobené napríklad značnou biedou, v ktorej ľudia v povojnovom Nemecku, Rakúsku a Taliansku žili). Konfliktne vzťahy medzi jednotlivcami a zoskupeniami nacionalistickej emigrácie pretrvávali a neupokojili sa ani počas opakovaných pokusov o zjednotenie v 60. rokoch 20. storočia. Čiastočne ich ukončil až vznik Svetového kongresu Slovákov ako strešnej organizácie v zahraničí žijúcich Slovákov. Okrem toho existovala ešte menej početná, ale významná, skupina exulantov, združená v Stálej konferencii slovenských demokratických exulantov, ktorú tvorili najmä bývalí predstavitelia Demokratickej strany.

7 Pozri VICEN, Jozef: *Vo víroch rokov 1938 – 1988*. Lúč, Bratislava 1999, s. 302–309.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

Chalmovský po príchode na Slovensko teda nenašiel žiadnu sieť, ktorá by bola pripravená dodávať informácie. Ale rovnako sa mu nedarilo nájsť si prácu a začleniť sa do normálneho života. Po krátkom čase sa okolo neho začala združovať skupina jeho kamarátov, zväčša zažívajúcich podobné pocity. Spočiatku (v lete 1945) išlo v podstate len o spoločenské stretnutia kamarátov, ktorí o situácii pri partii šnapsaer zvyčajne diskutovali o politike či aktuálnych otázkach.⁸ Ich názory na budúcnosť neboli ešte určité. Väčšina z nich mala len niečo vyše 20 rokov a ešte len hľadala cestu, po ktorej by kráčali životom. Ilustrovať to napríklad môže príklad Chalmovského dobrého priateľa, neskôr popraveného Alberta Púčika, ktorý si v tom čase dokonca podal prihlášku do Komunistickej strany Slovenska: [...] *jednak z presvedčenia, jednak preto, aby som kryl svoju minulosť.*⁹ Je pochopiteľné, že skupinka priateľov s rovnakými problémami začala hľadať spôsoby, ako sa s touto situáciou vyrovnáť. Uvažovali, ako prejsť od kartových rečí k činom. Na porade, ktorá sa uskutočnila 15. augusta 1945, sa Chalmovský, bratia Jozef a Augustín Hubovci, Bruno Bezák a Ladislav Kočan dohodli, že treba pristúpiť ku konkrétnym činom.¹⁰ Chalmovský, Púčik a Augustín Huba začali teda vytvárať organizáciu, ktorá mala okrem politických cieľov v prípade možnosti aj získavať pre ľudácky exil prínosné informácie. Zrejma je tak snaha nahradiť neexistujúcu STO a Vicena, ktorého v máji 1945 zatkla NKVD a po prepustení v organizovaní STO nepokračoval.¹¹ Chalmovský sa fakticky rozhodol prebrať jeho funkciu hlavy STO. Spravodajskú stránku ich činnosti však zrejme najviac ovplyvnili návštevy spojok z Rakúska, kde sa na informácie zo Slovenska netrpezlivo čakalo. Príchod kuriérov pôsobil motivačne, ale pre Chalmovského skupinu praktickú pomoc nepredstavovali. Svoju činnosť si zrejme spočiatku predstavovali prísne konšpiratívne. Chalmovský chcel informácie získavať napríklad od úradníčky Spravodajskej agentúry Slovenska (ZAS – podľa dobového pravopisu Zpravodajská) Márie Buzkovej. Problémom však bolo, že Chalmovský a ani nikto iný z jeho okruhu nemal priame spojenie do zahraničia a na nepravidelné príchody spojok, ktoré sa primárne venovali pašovaniu nedostatkových tovarov, sa nedalo príliš spoliehať.

Nečinnosť však Chalmovského neuspokojovala. Navyše po istom čase sa s ním prostredníctvom kamaráta z detstva Jána Reisenauera skontaktoval jeho bývalý spolužiak a taktiež bývalý okresný tajomník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) a zástupca Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy¹² v Zlatých Moravciach Anton Kšinant. Kšinant sa v lete 1945 ukrýval pred retribučným procesom, ktorý mu hrozil za organizovanie protipartizánskych akcií, ako aj zásahov proti osobám, ktoré boli podozrivé z odboja. Žil teda v ilegalite a zaujímal sa o okolité dianie – napríklad o noviny a podobne.¹³ Chalmovský sa s Kšinantom stretol a obaja muži našli spoločnú

8 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB, Fond starých písomností, a. č. S-100/12, Zápisnica o výpovedi Štefana Chalmovského zo dňa 20. 2. 1946.

9 Citované podľa LETZ, Róbert: *Odkaz živým. Prípady Albert Púčik a spol.* ÚPN, Bratislava 2008, s. 34.

10 Tamtéž, s. 36.

11 VICEN, Jozef: *Vo výročí rokov 1938 – 1988*, s. 91–151.

12 Viac o tejto organizácii pozri: SOKOLOVIČ, Peter: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. ÚPN, Bratislava 2009.

13 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100/16, Zápisnica napísaná dňa 1. februára 1946 na Povereníctve vnútra, VI. odbor v Bratislave. Vypočúvaný je Reisenauer Ján.

Matej Medvecký

reč. Postupne sa dohovorili na pretvorení Chalmovského neformálnej skupinky. Mala z nej vzniknúť ilegálna organizácia sympatizantov zakázanej HSES a jej pobočky mali byť rozvetvené po celom Slovensku. Kšinant aj Chalmovský predpokladali, že ich organizácia bude mať silnú podporu obyvateľstva. Vychádzali z pomerne nerealistického predpokladu, že ich budú podporovať bývalí voliči pred vojnou najsilnejšej politickej strany na Slovensku. Kšinantov príchod do skupiny teda znamenal veľkú zmenu. Aj samotný Chalmovský neskôr vyšetrovateľom uviedol, že až do septembra 1945 spočívala celá ich činnosť skôr v debatovaní a teoretizovaní, avšak bez konkrétnych činov.¹⁴ K zakladaniu ilegálnej HSES najprv v okrese Zlaté Moravce došlo až z popudu Antona Kšinanta.¹⁵ Samozrejme vytvorenie organizácie tohto typu si vyžadovalo viac ako debatovanie pri kartách či občasné styky so spojkami zo zahraničia. Aj napriek nebezpečenstvu, možno si ho ani príliš neuvedomujúc, začali zakladatelia skupiny pripravovať nábor nových členov. Informácie širili po osobnej linke – teda prostredníctvom svojich priateľov v regióne či iných častiach Slovenska (mali spojenie napríklad s Ružomberkom či Bratislavou). Ale v záujme masovejšieho rozšírenia „obnovenej“ HSES začali Chalmovský s Púčíkom a za asistencie Antona Tunegu „vydávanie“ novín *Slovák*, teda bývalého tlačového orgánu HSES. Aj s týmto nápadom prišiel Kšinant, skúsenosti s vydávaním letákov mal však už aj Chalmovský. Ešte 14. marca 1944 (výročie vzniku Slovenskej republiky) sa podieľal na organizácii protimaďarskej demonštrácie vysokoškolákov, kde žiadali navrátenie území odstúpených po Viedenskej arbitráži a tzv. Malej vojne a reciprocitu.¹⁶ V roku 1945 však jeho skupina pripravila a vytlačila spolu dve čísla *Slováka*.

Ak však chceli vytvoriť masovú stranu, aj keď fungujúcu v ilegalite, museli vypracovať aj program, ktorý by oslovil záujemcov. Na rozdiel od organizačných smerníc, ktoré ešte spomeniem, sa program mal voľne a čo najviac šíriť. Skupina sa v ňom hlásila v prvom rade k demokracii a boju proti komunizmu. Usudzujúc podľa dikcie dokumentu si jeho autori uvedomovali aj limity ľudáckeho režimu z čias vojny či nevýhody geopolitickej reality Slovenska v rokoch 1939 – 1945: *Nášmu národu, hoci žil v samostatnom Slovenskom štáte, brozilo v prípade nemeckého víťazstva strašné nebezpečenstvo – smrť v mori novopohanského nacizmu. Teraz po víťazstve nad Nemeckom brozí mu však takisto strašné nebezpečenstvo, ak nie aj strašnejšie zotročenie bolševickým komunizmom, jeho ideológiou, svetonázorovými metódami.*¹⁷ Program samozrejme menuje aj hlavné ciele skupiny, resp. strany. Išlo najmä o boj proti komunizmu, udržanie kresťanského svetonázoru a jeho uplatnenie sa v živote verejnom i súkromnom, zavedenie sociálneho poriadku na Slovensku či nastolenie demokracie podľa zásad Pia XII. z roku 1944, teda o veci,

14 Tamže, a. č. S-100/12, Zápisnica napísaná dňa 20. februára 1946 na Povereníctve vnútra, VI. odbor. Vypočúvaný je Dr. Chalmovský Štefan.

15 LETZ, R.: *Odkaz živým. Prípady Albert Púčík a spol.*, s. 36–37.

16 Chalmovský predtým pripravil vytlačenie ôsmich druhov letákov s protimaďarským a protizidovským obsahom. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100/12, Hlásenie, 16. 3. 1944.

17 *Slovenský národný archív* (ďalej len SNA), f. ÚV KSS, GT 1945 – 53, škatuľa číslo (ďalej len šk. č.) 2165, inventárna jednotka (ďalej len inv. j.) GT-348/11, odpis programu, Ministerstvo národnej obrany, Hlavná správa OBZ, zo dňa 8. 12. 1945 k č. j. 11024-IB/taj. sprav. 45.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

u ktorých sa na tradične kresťanskom Slovensku dala očakávať pozitívna odozva. Ďalším dôležitým bodom programu bola aj obnova slovenského štátu, či už v rámci federalizovanej ČSR alebo v rámci širšej stredoeurópskej federácie.¹⁸ Tvorcovia programu tak reflektovali aj v tomto období veľmi populárne federalizačné myšlienky.¹⁹ Tento motív často nachádzame aj v politických procesoch 40. a 50. rokov na Slovensku – československá Štátna bezpečnosť po vzore postoja Sovietskeho zväzu pozerala na ideu federalizácie strednej či celej Európy ako na nepriateľský akt.

Od masívneho náboru členov „strany“ si skupina sľubovala aj zlepšenie finančnej situácie na ďalšie aktivity. Nedostatok peňazí bol totiž problém, s ktorým sa stretávali a ktorý sa skrátka nedal riešiť len využívaním vlastných zdrojov. Aj náklady na tlačenie letákov (*Slováka*) sa členovia snažili kryť získavaním darov, ale aj predávaním krížikov a podobne.

Kým program môžeme hodnotiť ako veľmi mierny, analýza organizačných smerníc „strany“ núti k väčšej opatrnosti. Rovnako ako program totiž umožňuje nahliadnuť do zámerov skupiny, poskytuje však do istej miery iný obraz jej ideového pozadia. Organizačné smernice boli podpísané „Generálnym sekretariátom HSES“ a vedenie „strany“ v nich svojich prívržencov žiadalo o vybudovanie dôverníckej siete v každej obci. Táto mala pozostávať najmä z mladých ľudí so silným národným cítením. Tieto dôvernícke bunky mali organizovať stranícky život, riadiť sa centrálnym programom a plniť príkazy vedenia. Členovia buniek sa nemali poznať a jediným spojovacím článkom mal byť vedúci bunky. Ten sa mal starať aj o ďalšiu propagáciu strany a využívaním slabostí štátnej správy a povolených politických strán (v tom čase na Slovensku mohli oficiálne pôsobiť len dve – Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana – KSS a DS) sa mal snažiť o ich verejnú diskreditáciu. Vedúci buniek tiež mali evidovať „neprajníkov“, teda ľudí angažovaných za komunizmus a čechoslovakizmus. Každá bunka mala mať aj člena zodpovedného za spravodajskú činnosť a týchto ľudí mal školiť okresný spravodajský referent. Tu je porušená zásada, že len jeden člen bunky pozná niekoho z inej bunky, čo je ale vysvetlené tým, že činnosť týchto ľudí mala byť viac centralizovaná. Dá sa predpokladať, že Chalmovský si za spravodajcov vyhládol aj viacerých bývalých kolegov zo spravodajského oddelenia Hlavného veliteľstva Hlinkovej mládeže. Takýto postup viac-menej eliminoval možnosť, že by sa členovia buniek vzájomne nepoznali. Jednotlivé bunky mali vytvárať obvody, na čele ktorých mal stáť inteligent, teda zrejme človek s vysokoškolským vzdelaním. Táto osoba mala vykonávať dozor nad jednotlivými bunkami a komunikovať (zrejme aj v ich mene) s nadriadenými. Okrem toho sa mali starať aj o *vyber súcich osôb pri uskutočnení nášho programu na prebratie moci. Tým by sme sa totiž vyvarovali chyby z roku 1938, že z neznalosti schopnosti našich ľudí boli sme nútení pribrať i našich neprajníkov pod titulom „odborníctva“, a títo nám narobili mnoho morálnych a politických škôd.*²⁰ Vedenie takéhoto

18 Tamže.

19 Pre záujemcov o túto problematiku dávam do pozornosti napríklad vydarenú publikáciu Jonathana Levyho – LEVY, Jonathan: *The Intermarium: Wilson, Madison & East Central European Federalism*. Dissertation.com, Boca Raton 2007.

20 SNA, f. ÚV KSS, GT 1945 – 53, šk. č. 2165, inv. j. GT-348/11, Organizácia (odpis) k č. j. 11024-B/taj.sprav.45.

Matej Medvecký

obvodu či okresu tvorili predseda, organizačný referent, propagačný referent, finančný referent a napokon aj už spomínaný spravodajský referent. Je na mieste spomenúť úlohy spravodajského referenta bližšie, pretože okrem iného dokumentujú, koho organizácia vníma ako svojho protivníka. Mali teda vykonávať tieto úlohy: 1./ Zisťuje, ktoré osoby demokraticky zmýšľajúce, alebo členovia HSLŠ, alebo jej zložiek, boli z Vašej obce, mesta, podnikov odstránené, zaistené, postavené pred ľudový súd, odsúdené /prečo/, z čoho boli obvinené, kto ich udal, kto svedčil proti nim, kto ich súdil, kto bol prítomným, žalobcom, obhajcom, ktoré osoby boli pozbavené miest alebo ináč prenasledované. U všetkých osôb je potrebné zistiť mená, adresy a všetko, čo sa u nich zistiť dá, najmä po stránke mravnej a občianskej zachovalosti. 2./ Zisťuje osoby, ktoré sa pričínili o prevzatie moci KSS a ktoré páchali zverstvá na statočných Slovákoch /dôkazy, najmä dnes sa to dá, keď mnohí pod. veci pokladajú za zásluhy a chvália sa, prípadne chcú si ich skapitalizovať/. a/ Členov ilegálneho hnutia KS, ako boli organizovaní, aké mali heslá, ako mali vybudovaný styk medzi sebou a zo zabraníčia, b/ Členov revolučných NV za povstania, po ňom a tesne po vojne, c/ Terajších členov MNV, ONV, najmä tých najzúrivejších, d/ Príslušníkov nár. milície, uniformovanej a neuniformovanej /tajných udavačov a špiclov/, e/ Nových členov NB, najmä členov 2. oddel. /politického/. Ich činnosť treba sledovať, f/ Vedúcich funkcionárov partizánskych organizácií, SPROVU a pod., ustanovizní, ktoré sú pod vplyvom komunistov, g/ Funkcionárov KSS /SSM²¹/ jej zložiek, závod. výborov, najmä tých, čo boli školení v ZSSR. 3./ Zisťuje osoby, ktoré sa z osôb v bode 2./ uvedených dajú získať pre spoluprácu s nami. 4./ Zisťuje v armáde, NB osoby nášmu hnutiu nepriateľské /ich hodnosti, funkcie, rozmiestnenie, či sú obľúbené alebo nie/. Najmä ktoré z nich boli na výcviku, alebo dlhší čas v Rusku, alebo sú, resp. boli v ruských vojenských či policajných zboroch. 5./ Pozoruje a registruje činnosť Židov.²² Smernice spravodajským referentom ukladali aj ďalšie úlohy – budovanie vlastných sietí konfidentov, sledovanie rozhlasu či dokonca infiltrovanie KSS či DS. Aj z vyššie citovaných úloh je teda zrejmé, že skupine sa nepodarilo (a ani sa o to neusilovala) pretrhnúť ideologickú naviazanosť na ľudácky režim. Naviazanosť, ktorá nielenže túto iniciatívu diskreditovala už v období jej existencie, ale bohužiaľ dodnes zaťažuje konto počiatkov protikomunistického odboja na Slovensku. Ako istú pikantnosť sa žiada dodať, že niektoré časti citovaných smerníc vyznievajú skutočne bizarne, najmä keď si uvedomíme, že na ich vzniku sa podieľal aj Chalmovský, vyštudovaný právnik: *Po dedinách, kde je predseda voľnejší politický život a kde hneď nehrozí politická perzekúcia, nemusíme sa tak obávať organizovania a môžeme do tejto práce pribrať i inteligenciu, ktorá nám zaiste môže preukázať veľmi platné služby.*²³

V prípade sa stretávame s ďalším motívom, ktorý sa objavuje aj v politických procesoch nasledujúcich rokov. Ide o tvrdenie, že členovia skupiny čakali na vypuknutie vojny medzi USA a ZSSR a plánovali sa pri vhodnej príležitosti pridať k americkej armáde. Tu je treba povedať niekoľko dôležitých vecí: v prvom rade je toto tvrdenie čiastočne pravdivé. Anton Tunega skutočne kúpil od svojho známeho Jozefa Lexmanna štyri samopaly s muníciou,²⁴ pričom išlo o zbrane, ktoré Lexmann našiel po prechode

21 Zväz slovenskej mládeže (v dobovej slovenčine Sváz)

22 SNA, f. ÚV KSS, GT 1945 – 53, sk. č. 2165, inv. j. GT-348/11, Organizácia (odpis) k č. j. 11024-B/taj.zprav. 45.

23 Tamže.

24 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100, Dr. Chalmovský a spol. – trestné oznámenie, 15. 2. 1946.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

frontu v lese.²⁵ Išlo však podľa môjho názoru o individuálnu akciu Tunegu, pričom skupina ani zďaleka nebola schopná nejakého ozbrojeného vystúpenia. Tunegov krok bol tiež zrejme ovplyvnený aj nafúknutými historkami o akýchsi „bielych partizánoch“, ktorí sa mali pohybovať po východe Slovenska – zrejme však išlo o značne prekrútené informácie o jednom z banderovských vpádov.²⁶ Celá vec s „bielymi partizánmi“, o ktorých bude ešte reč, má však širšie pozadie. Je známe, že vo viacerých štátoch sovietskej sféry vplyvu sa objavili aj takí ľudia, ktorí neváhali sa proti nastupujúcemu komunistickému režimu postaviť so zbraňou v ruke. Aj kusé informácie o takýchto aktivitách podnecovali úvahy o možnosti obdobných činov nielen u občanov, ale aj u príslušníkov bezpečnostného aparátu. Ako sa napokon pracovníci Povereníctva vnútra vyrovnali s bielymi partizánmi na Slovensku, ešte uvediem.

Vráťme sa ale späť k Chalmovského skupine. Z už uvedeného sa zdá byť zrejmé, že vplyv Kšinanta na skupinu viedol od orientácie na spravodajskú činnosť a faktickej nečinnosti k budovaniu rozsiahlych štruktúr. Aj napriek tomu Chalmovský na spravodajské aktivity skupiny úplne nerezignoval. Nie príliš spoľahlivý zdroj informácií o dianí v exilovej komunite v Nemecku a Rakúsku predstavovali nepravidelne chodiace spojky, ktoré ale zvyčajne väčšinu času venovali návštevám rodín, zháňaniu potravín či oblečenia, ktoré potom odnášali so sebou. Typickým príkladom môže byť František Paňko, ktorý, podobne ako väčšina kuriérov, svoje cesty na Slovensko využíval do značnej miery na pašovanie. To vyvolávalo u jeho druhov aj isté roztrpčenie: *Nehovorieval (Paňko, pozn. aut.) nikdy o tom, kde chodil, donášal obyčajne správy, kde koho zavreli. Spomínam si, keď som roku 1946 mal ísť na Slovensko, mal som sa snažiť zistiť cesty, po ktorých chodil Paňko, keďže z jeho činnosti sme mohli mať dojem, že buď on nekonal svoje povinnosti riadne, alebo domáci boli lajdáci. [...] On keď prišiel zo Slovenska, doniesol nejaké veci, mal potom svoje záujmy vlastné.*²⁷ Dodajme, že „vlastné záujmy“ to bolo práve spomínané pašovanie. Chalmovského tak navštívil aj Vladimír Štubňa, ktorý mu priniesol odkaz od bývalého šéfa spravodajského oddelenia HV HM Dr. Ladislava Jankoviča. Jankovič od Chalmovského žiadal správy zo Slovenska, minimálne spracovanie prehľadu politickej situácie. Chalmovský sa od kuriéra tiež dozvedel o neutešených pomeroch v zahraničí, kde zlú materiálnu situáciu ešte sťažovali začínajúce sa osobné konflikty a zlé medziľudské vzťahy. Problémom tiež bolo, že Štubňa na Slovensko repatrioval a do zahraničia už odcestovať neplánoval. Kšinant síce elaborát pre Jankoviča, resp. Ferdinanda Ďurčanského spracoval²⁸, doručiť ho adresátovi sa však ukázalo byť problematické. Preto si skupina za účelom zlepšenia spojenia zaobsta-

25 Tamže, a. č. S-100/11, Zápisnica spísaná na Povereníctve vnútra, VI. odbor dňa 15. januára 1946 za prítomnosti vyšetrojúcej komisie. Vypočúvaný je ako obvinený Jozef Lexmann.

26 O tom pozri viac ŠMIGEE, Michal: *The UPA in the Light of Slovak and Czech documents (1945 – 1948). Book 1. The UPA Raids in the Army and State Security Documents of Czechoslovakia (1945 – 1946)*. Litopys UPA, Toronto – Evov 2010.

27 *A ÚPN*, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-280/1, Zápisnica napísaná dňa 29. augusta 1947 na Ministerstve vnútra v Prahe za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Rudolf Komandera.

28 Tamže, a. č. S-100/12, Zápisnica napísaná dňa 20. februára 1946 na Povereníctve vnútra, VI. odbor. Vypočúvaný je Dr. Chalmovský Štefan.

Matej Medvecký

rala vysielačku, ktorá však nebola funkčná a ani do veľkého zatýkania koncom roku 1945 sa ju sprevádzkovať nepodarilo. Preto ani predstavitelia v Rakúsku, Nemecku a Taliansku rodiacich sa exulantských skupín o Chalmovského aktivitách dlhší čas nevedeli. Dozvedeli sa o tom jednak po odhalení skupiny z novín, prvé informácie o vydávaní ilegálneho *Slováka* a činnosti Chalmovského však priniesol Paňko, spolu so spomínaným politickým prehľadom či ukázkami letákov a tlače.²⁹

Keďže sa skupina ilegálov okolo Kšinant a Chalmovského neustále rozrastala a navyše na seba upozorňovala rozširovaním letákov, nemohla dlho ostať ukrytá pred zrakom polície. Pracovníci bezpečnosti sa už na jeseň 1945, pod vplyvom veľkej vlny letákových akcií, ktorá v podstate prebehla celým Slovenskom, začali problémom intenzívne zaoberať. Vedenie 2. oddelenia HV NB, resp. Ústredne politického spravodajstva a od začiatku decembra 1945 VI. odboru Povereníctva vnútra (aj napriek uvedeným organizačným zmenám išlo samozrejme o tých istých ľudí okolo Rudolfa Viktorína) na základe rozsiahlosti šírenia letákov nadobudlo presvedčenie, že musí ísť o akciu rozsiahleho „ľudáckeho podzemia“. Toto presvedčenie samozrejme nezodpovedalo realite – letáky boli tvorené jednotlivcami či malými skupinkami nepokojných ľudí, pričom sa ale vzájomne od seba inšpirovali či odvolávali na predtým šírené letáky z iného regiónu, v niektorých prípadoch dokonca letáky podpísané tou istou skupinou vydalo niekoľko rôznych ľudí. Zo strany tvorcov letákov išlo najmä o vyvolávanie dojmu o rozsiahlosti „podzemia“. K odhaleniu Chalmovského skupiny napokon viedlo viacero stôp. Zrejme najdôležitejšia je však aj v internom dokumente Povereníctva vnútra popísaná pomerne vágne: *Pričinením našich spravodajských orgánov pri vyšetrovaní osôb, ktoré používali protištátne výroky v jednej bratislavskej vinárni, zistilo sa zhodou okolností, že vyšetrovanci pochádzajú z okresu topolčianskeho. Idúc po tejto stope podarilo sa nášmu zvláštnemu spravodajcovi vyslanému do Topolčian por. Barošovi zistiť na mieste existenciu jednej tajnej organizácie, ktorá mala mať spojenie s bielymi partizánmi a bielou gardou v okolitých horách.*³⁰ Informácie o aktivitách Chalmovského skupiny však pracovníci bezpečnosti získali aj počas zatýkania na Liptove, ktoré sa uskutočnilo začiatkom novembra 1945. Počas neho u niektorých osôb polícia našla prieklepy memoranda, adresovaného prezidentovi Edvardovi Benešovi, v ktorom sa požadovalo umožnenie založenia takej politickej strany, ktorá by reprezentovala slovenských katolíkov. Z pohľadu prípadu Chalmovský však bolo ešte dôležitejšie, že sa u niektorých ľudí našli čísla ilegálneho *Slováka* a viacerí zo zatknutých sa s Chalmovským osobne poznali a boli s ním v kontakte aj v čase, keď už uskutočňoval ilegálnu činnosť. Citovaná správa hodnotí odhalenú tajnú organizáciu síce ako nebezpečnú, ale existujúcu ešte len v počiatočnom štádiu. Podľa správy VI. odboru tak len včasný zásah zabránil tomu, aby skupina pokračovala v rozvetvovaní sa do priľahlých obcí. Pracovníci bezpečnostného aparátu pri analýze skupiny dospeli k záveru, že jej vedúcim je utečenec z väzby Okresného ľudového súdu v Zlatých Moravciach Anton Kšinant, ktorý sa mal

29 Tamže, a. č. S-280/1, Zápisnica napísaná dňa 29. augusta 1947 na Ministerstve vnútra v Prahe za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Rudolf Komandera.

30 Tamže, a. č. S-100, Hlavný zväzok, Predbežný prehľad o odhalených protištátnych organizáciách.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

údajne zdržiavať v horách pod ochranou dvoch „majorov Hlinkovej gardy“ a okrem toho mal byť v spojení s „bielymi tlupami“, ktoré mal údajne viesť dokonca samotný bývalý minister národnej obrany Štefan Haššík³¹ (vo funkcii v rokoch 1944 – 1945). Ďalej sa nazdávali, že hlavným organizátorom skupiny v Topolčanoch a okolí je Dr. Štefan Chalmovský, čo na rozdiel od vyslovených fám o Haššíkovi, ktorý sa vtedy nachádzal v zahraničí, zodpovedalo pravde. Analýza pracovníkov spravodajsko-štátnobezpečnostnej zložky Povereníctva vnútra napokon konštatovala, že ide o rozsiahle podzemie, ktoré má vedúceho, politické krídlo, vlastné ozbrojené jednotky a pomocný zbor. Na tomto mieste by som rád poukázal, ako pracovníci Povereníctva vnútra doslova skonštruovali jednotlivé súčasti „podzemia“.

Koncom novembra 1945 preto pracovníci Obranného spravodajstva v Nitre, Oblastného bezpečnostného referátu v Nitre a vtedy ešte Ústredne politického spravodajstva (ÚPZ) prišli k zatýkaniu. Do Topolčian pricestovala špeciálna realizačná skupina vedená šéfom Štátnej bezpečnosti (teda jej politickej sekcie) Jozefom Ilčíkom, ktorú ďalej tvorili Matej Běl, Šimon Čermák, Rudolf Jánošík, Ján Kubač, Juraj Glazer a Karol Baroš.³² Dôležitú úlohu pri odhalení skupiny zohralo aj nitrianske OBZ, ktorému velil neskorší významný predstaviteľ komunistického režimu a člen Ústredného výboru KSČ Viliam Šalgovič. Práve z proveniencie OBZ pochádza aj dokument, ktorý ukazuje, ako na skupinu nahliadal bezpečnostný aparát tej doby. Na úvod hlásenia, ktoré dostali od Hlavnej správy OBZ členovia vlády a prezident, sa píše: *Naše orgány odhalili za spolupráce s príslušníkmi ÚPZ – Bratislava v dňoch 26. – 29. 11. 1945 ilegálne organizácie HSLS, HM a Bielych partizánov. Bolo zistené, že ilegálne organizácie sú zatiaľ v počiatkoch štádiu, ale majú byť organizované na širokých základoch.*³³ Hlásenie ďalej konštatuje, že Chalmovský a Kšinant vydali smernice, v ktorých svojich stúpcov inštruovali, ako bojovať proti režimu či dokonca používať rôzne technické prostriedky – traskaviny, falošné doklady, vysielачky, neviditeľný atrament a podobne. Okrem tohto dokumentu skupina vydala aj ďalší *dotatok k organizačným smerniciam. Tu menovaní autori vytyčujú si za cieľ „Podľa vývinu medzinárodnej politickej situácie obnovenie samostatného demokratického štátu, či už v rámci federatívnej ČSR, alebo v rámci nejakého federatívneho Zväzu stredoeurópskych národov.“* Ďalej líčia, ako slovenský národ vraj musí *zozbierať svoje materiálne a morálne sily a v príhodný čas zasadiť komunizmu rozhodujúci úder. K tomuto programu HSLS vydávajú v 8. bodoch smernice.*³⁴ Hlásenie spomína aj vypracovaný prehľad politickej situácie na Slovensku, ktorého jeden exemplár sa mal prostredníctvom Vicena dostať až k Ďurčanskému: *V tomto prehľade sa veľmi útočí na terajší režim a niektoré správy poukazujú na dost' dobrú spravodajskú službu.*³⁵ Keďže išlo

31 Tamže. Štefan Haššík (1898 – 1985) dôstojník, politik. Okrem iného bol poslancom, nitrianskym županom a ministrom národnej obrany. Národný súd v Bratislave ho odsúdil na trest smrti. Zomrel v USA.

32 A ÚPN, f. A 7 (Sekretariát námestníka FMV v Prahe plk. Jaroslav Klíma), inv. j. 18, zápis o výpovedi K. Baroša z 22. 12. 1950. Baroš vo svojej výpovedi uvádza Ladislava Čermáka, ide však o Šimona Čermáka a takisto nespomína svoje meno v rámci tejto skupiny. Napriek tomu je zrejme, že bol jej členom.

33 SNA, f. ÚV KSS, GT 1945 – 51, šk. č. 2165, inv. j. GT-348/11, Odhalenie tajnej organizácie HSLS, HM a Bielych partizánov na Slovensku, 9. 12. 1945.

34 Tamže.

35 Tamže.

Matej Medvecký

o správy z tlače, resp. spravodajskej agentúry je zrejmé, že penzum poznatkov mohlo na pracovníkov OBZ resp. Povereníctva vnútra vyvolať dojem. Na druhú stranu nešlo o spravodajské informácie a otázna je teda kvalita analytickej práce oboch menovaných bezpečnostných zložiek. Materiál ďalej spomína existenciu partizánskych skupín, ktoré mali operovať na juhozápadnom Slovensku. Zachovali sa názvy ako „bieli partizáni“, „Biela garda“. Jedna takáto jednotka sa mala nachádzať v pohorí Tríbeč a táto jednotka mala byť podľa hlásenia napojená na spomínaný „pomocný zbor“, ilegálne hnutie v obci Bojná v topoľčianskom okrese. Úlohou pomocného zboru malo byť zbieranie zbraní, pričom pri likvidácii skupiny sa tieto zbrane (pištoľ, náboje do pušky, ručné granáty a iné) podľa hlásenia podarilo aj zadržať. Rovnako sa podarilo zadržať aj dvoch „bielych partizánov“. Hlásenie popísalo situáciu tak, že „pomocný zbor“ bol akýmsi spojivom medzi politickým krídlom (Chalmovský) a partizánmi. Je na mieste rozmeniť tvrdenia OBZ na drobné a objasniť, že podobnými bombastickými správami sledovali ich tvorcovia najmä dva ciele – vystrašiť politikov a zdôrazniť vlastnú výnimočnosť a nenahraditeľnosť. Fantázia pracovníkov bezpečnostného aparátu povojnového Československa však bola značná a v záujme dosiahnutia cieľa (ktorým bol samozrejme primárne prevrat, ale na Slovensku bolo tiež dôležité čo najviac zastrašiť a diskreditovať nielen politikov Demokratickej strany, ale aj cirkev) rozvíjali teórie o rozsiahlom ľudáckom podzemí, ktoré v spolupráci s katolíckou cirkvou a partizánmi, či dokonca banderovcami pripravuje mocenský prevrat a rozpad ČSR.

Vráťme sa však k objasneniu situácie okolo „pomocného zboru“ a „bielych partizánov“. Kým Kšinant mal byť vedúcim skupiny a Chalmovský reprezentoval akési politické krídlo, „pomocný zbor“ mala tvoriť ilegálna Hlinkova mládež. V tomto prípade však ide o zmes pravdy, polopravdy a úplných výmyslov. Pravda bola totiž menej hrozivá ako to, čo vykreslili pracovníci bezpečnosti. V skutočnosti Ján Macko, Teodor Lukočka, Štefan Krajčík a ďalší chlapi vo veku okolo 16 rokov vytvorili akúsi neformálnu skupinu, stretávali sa, či chodili spoločne na výlety. Macko sa poznal s Chalmovským a raz od neho dostal aj prvé číslo *Slováka*. Keďže išlo o ilegálnu tlačovinu, bolo to pre chlapcov na prahu dospelosti vzrušujúce a dobrodružné. Chalmovský a ďalší mali problém svoje letáky vydávať, a tak sa Macko rozhodol, že mu pomôže. Od svojho učiteľa Arpáda Streichera si požičal cyklostyl, pričom samozrejme nepovedal, na čo má stroj slúžiť. Na tomto cyklostyle skutočne vzniklo druhé číslo *Slováka*. Pod vplyvom Chalmovského aktivít sa rozhodli založiť si vlastnú tajnú skupinu, pričom označenie „tajná Hlinkova mládež“ bolo ovplyvnené tým, že Krajčík dostal od istého známeho pečiatku HM. Na schôdkach sa debatovalo aj o zbraniach, ktoré sa v období niekoľkých mesiacov po skončení najväčšej vojny v dejinách dali pomerne ľahko nájsť okrem iného napríklad aj v lese. Možnosť ozbrojiť sa dráždila sebavedomie chlapcov, nehovoriac o tom, že to poskytovalo možnosť zárobku. Skutočne totiž nejaké zbrane a muníciu predali Štefanovi Kucekovi, jednému z „bielych partizánov“, o ktorom sa ešte zmienim. Teda išlo o skupinu chlapcov, ktorí sa v túžbe po dobrodružstve zaplietli. Mladiství ohrozujúci režim a štát však neboli dostatočne dôveryhodní a bolo potrebné nielen spojenie s partizánmi, ale aj s cirkvou. Preto podľa polície skupina „Bojná“: *Pozostávala hlavne z mladistvých s pravidelnými ilegálnymi schôdkami, pečiatkou tajnej HM „Slovenská junač“. Podľa inštrukcií z Topoľčian pod pravde-*

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

podobným riadením rehoľníkov z kláštora z Bojnej a so zistenou pomocou rehoľníka Bernarda z toho istého kláštora. Táto organizácia hľadala a našla spojenie s odtrhnutými súčiastkami bielej gardy so zámerom podporovať bielu gardu potravinami a zbraňami. K tomuto účelu zadovážili rôzne traskaviny, granáty a strelivo, ktoré bolo zaistené. Súčasne samostatne vydávali letáky aj plagáty. Obec Bojná bola odberateľom a tým aj zásobovateľom bielych partizánov.³⁶ Takto komunisti zo VI. odboru Povereníctva vnútra (dez)interpretovali kontakty Krajčíka a ďalších s Kláštorom školských bratov a bežné rozhovory, vrátane tých o politike, ktoré viedli s niektorými tamojšími rehoľníkmi. Podľa len o niekoľko mesiacov mladšej správy sa členom tejto skupiny dokonca už pripisoval plán odchodu do hôr a hľadanie spojenia s banderovcami.³⁷

Napokon je potrebné objasniť aj okolnosti okolo „bielych partizánov“. Ide totiž zrejme o najkrkolomnejšiu konštrukciu bezpečnostných orgánov ľudovodemokratického štátu. Na jednej strane je treba povedať, že objavenie protikomunistických či iných partizánskych jednotiek na Slovensku po skončení 2. svetovej vojny sa očakávalo a nemusel to byť ani zďaleka mylný predpoklad. Ustupujúca nemecká armáda vycvičila z radov domáceho obyvateľstva niekoľko skupín na plnenie diverzných úloh v tyle Červenej armády. Rovnako práve v radoch najmladšej generácie funkcionárov či sympatizantov ľudáckej generácie sa objavovali predstavy o potrebe ozbrojeného boja za štátnu samostatnosť či iné ciele. Vo viacerých iných krajinách regiónu ozbrojená konfrontácia podobného charakteru aj prebiehala, dokonca aj územie Slovenska sa stalo terčom niekoľkých banderovských skupín. A napokon sa informácie o „bielych partizánoch“ (rozumej protikomunistických) objavili aj v slovenskej krajskej tlači v Spojených štátoch amerických. Komunisti považovali väčšinu slovenskej komunity v USA za krajne „reakčnú“ a s pozitívnym postojom k predstaviteľom ľudáckeho režimu (minimálne niektorým) a teda aj komunisti v bezpečnostnom aparáte nemohli takéto tvrdenia brať na ľahkú váhu.

Podľa doterajšieho výskumu sa však obdobné jednotky na Slovensku nepodarilo dokázať. Samozrejme okrem tzv. banderovcov bola jedinou partizánskou jednotkou, ktorá na Slovensku pôsobila po roku 1945, Biela garda,³⁸ ktorá sa spomína v súvislosti s Chalmovského a Kšinantovou skupinou. Treba povedať, že tu nešlo o nejakých odbojárov. Dvaja už spomínaní „majori Hlinkovej gardy“ či „bieli partizáni“ sa volali František Pista a Štefan Kucek. V lese sa však nezdržovali ani tak kvôli príprave ozbrojeného zvratu režimu, ich motivácia bola jednoduchšia a menej idealistická. Obaja totiž utiekli z väzenia, kam ich poslal ľudový súd pre zradu na povstanie, a v lese sa ukrývali. Zaobstarali si zbrane, ktoré však používali najmä na pytláčenie. Jasne to dokumentuje výpoveď Pistovho otca Bazila: *Keď môj syn prišiel z väzenia domov, (pýtal som sa ho, doplnil aut.) či je prepustený, alebo čo urobil, keď prišiel domov. Odpovedal mi, aby som sa o to nestaral. Poznnamenávam, že som so synom nenažítval v priateľstve, nechcel*

36 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100, Hlavný zväzok, Predbežný prehľad o odhalených protištátnych organizáciách.

37 Tamže, ilegálne protištátne hnutie na Slovensku.

38 Ak neberieme do úvahy členov Zväzu slovenských partizánov, ktorý však nebol jednotkou, ale oficiálnou inštitúciou.

Matej Medvecký

pracovať, lumpačil a vôbec viedol nezriadený život. Môj syn spolu s Kucekom si zariadili život teraz tak, že začali pytliačiť, predávali mäso a za peniaze tak získané si kupovali po gazdoch potravné články [...].³⁹ Tu treba dodať, že pytliactvo bolo v povojnovom Slovensku, kde bolo mäso na lístky a v lesoch sa v dôsledku niekoľko mesiacov trvajúcich bojov nachádzalo množstvo zbraní, pomerne rozšírené. Legendu o „bielych partizánoch“ však pomáhali šíriť aj Kucek s Pistom. Napríklad Jozef Hromada mladší, jeden z členov už spomínaného „pomocného zboru“, o stretnutí s Kucekom a „bielymi partizánmi“ vypovedal: *...prišiel nejaký Štefan Kucek, vystatoval sa, že je kpt. od bielej gardy, mal pištoľ a vystatoval sa, že nejedného partizána zabila [...] Milan Lukačovič vyšiel so mnou [...] predtým Kucekovi povedal, že aj on bol partizán [...] Kucek vraví servus partizán, pod' si so mnou vypiť, nechcel ísť [...] potom zavolať na mňa stoj, pôjdete mi ukázať, kde je žandárska stanica. My sme šli a on tam búchal, že ich odzbrojí. Veľa opitý nebol, mal vypité, ale vedel, čo vraví. Na stanici mu neotvorili, išiel naspäť do krčmy, kde bol Pišta Bazík (správne Bazil Pista, pozn. aut.), bol veľa napitý, chceli, aby sme ich vyviedli za dedinu. Kucek po ceste hovoril, že je kpt. bielej gardy a že on tu preveruje a koho preverí, ten môže ísť k Bielej garde. Má asi 40 alebo 50 vojakov, že aby sme zbierali muníciu a zbrane a aby sme to dali jemu, že nám za to zaplatí. Tiež spomínal nejakého baróna šarfutského⁴⁰, že tento podporuje a financuje, nemusíme sa báť.⁴¹ Je otázne, či aj takýto v podstate ozbrojený útok na stanicu Národnej bezpečnosti (aj keď pod vplyvom alkoholu), tiež nepomohol úspešne rozšíriť legendu o „bielych partizánoch“. Hromada potom, aby stúpol v očiach svojich kamarátov, celú vec ešte viac nafúkol. Chválil sa kontaktmi s „bielymi partizánmi“, ktorých už podľa jeho verzie malo byť v horách 3000. Tiež dofabuloval, že im Američania zhadzujú muníciu a vymyslel si aj ďalšie nezmysly.⁴²*

Podobne o situácii v krčme v Bojnej vypovedal aj Bazil Pista: *Asi tri týždne pred mojím zatknutím šiel som do Bojnej obstarat' si rôzne veci. Vošiel som do hostinca Bútora, kde prišiel za mnou aj Kucek. Spolu sme pili, až som ostal úplne v bezvedomí ležať. Domov som prišiel až ráno na druhý deň. Na druhý alebo tretí deň po tejto udalosti mi Kucek hovoril, že sa tiež opil a že sa bojňanským chlapcom predstavil ako veliteľ bielej gardy.⁴³ Zo zachovanej dokumentácie sa teda zdá byť jasné, že v tomto prípade ide skutočne skôr o utečencov, ktorí sa živili pytliactvom, ako o skutočných partizánov. Ilustrujú to aj ďalšie svedectvá, asi najmarkantnejšie opäť Hromadove. Tvrdil, že ich videl, ako znášajú z hory zastreleného jeleňa, pričom nasledovala oslava spojená s bujarým pitím a strieľaním do vzduchu. Skrátka, Pista s Kucekom strieľali zver, mäso zjedli či predali a za získa-*

39 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100/32, Zápisnica napísaná dňa 24. januára 1946 vo väznici Krajského súdu v Bratislave za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Bazil Pista.

40 František Pista bol horárskym praktikantom na panstve Antona Leonhárdyho v Šarffi.

41 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100/23, Hromada mladší. Dodajme, že Hromada, zrejme najaktívnejší člen, ešte aj zhotovil plagát, v ktorom vyzýval počúvať prejavy Konštantína Čulena z Londýna.

42 Tamže, a. č. S-100/24, Zápisnica napísaná dňa 28. januára 1946 na Povereníctve vnútra, VI. odbor, I. sekcia za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Milan Šandrik.

43 Tamže, a. č. S-100/32, Zápisnica napísaná dňa 24. januára 1946 vo väznici Krajského súdu v Bratislave za prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Bazil Pista.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

né peniaze si kupovali potraviny a alkohol. Vo svetle takýchto informácií sa skupina „bielych partizánov“ a ich podporovateľov zdá byť vykonštruovanou. Treba však dodať, že vierohodnosť tvrdeniam bezpečnostného aparátu okamžite dodali aj tvorcovia letákov. Po správach o zadržaní „bielych partizánov“ sa okamžite objavili letáky, ktoré boli podpísané „bielymi partizánmi“. Pracovníci VI. odboru Povereníctva vnútra tak mohli argumentovať existenciu rozsiahleho podzemia a ukázať na odhalenie „Bielej gardy“ – že išlo o narážku na Hlinkovu gardu je zrejmé. Skutočnosť, že išlo skutočne o vykonštruovanú skupinu dokladá aj to, že zadržaní sa priznávali až po mimoriadne krutých výsluchoch. V nich vynikol už spomínaný poručík Karol Baroš: *V tom prikrečil ku mne por. Baroš a bez akékoľvek oslovenia resp. otázky dal mi dve zauchá a dvakrát ma kopol do holennej kosti pravej nohy. Keď som sa proti tomuto spôsobu vyšetrovania obradil, por. Baroš uderil ma päťou do brady, odišiel z miestnosti von, do ktorej sa vrátil za niekoľko vterín so žilou v ruke. Po návrate por. Baroša začal ma tento vypočúvať za moju ilegálnu činnosť v súvislosti s Bielou gardou a iným ilegálnym hnutím. Keďže som žiadnu ilegálnu činnosť v súvislosti s Bielou gardou ani inými organizáciami nevyvíjal a ani o ich jestvovaní som nič nevedel, nemohol som sa por. Barošovi priznať k veciam, z ktorých ma podozrieval. Na to por. Baroš zviazal mi retiazkami ruky, chytil ma za vlasy, povalil na zem dolu tvárou a bil ma žilou po celom tele, čo trvalo asi od desiatej asi do 00.15 hod. dňa 4. decembra asi s polhodinovou prestávkou. V dôsledku tohto bitia priznal som sa k nejakej tej ilegálnej činnosti, čo však pravdou nebolo a priznanie som učinil len preto, aby som sa ušetril od ďalšieho bitia.*⁴⁴ V súvislosti s vyšetrovaním prípadu Chalmovský Baroš zaznamenal smutné prvenstvo, keď pri výsluchu na smrť zbil Tibora Benkoviča, ktorého podozrieval z členstva v „Bielej garde“.⁴⁵

Na predchádzajúcich riadkoch som myslím jasne ukázal, do akej veľkej miery bola skupina vykonštruovaná. Na tomto mieste by som ale chcel aj trochu popustiť uzdu špekulácii. Považujem za dosť možné, že ak by Chalmovského skupina nebola odhalená, mohli sa aktivity jej členov zrealizovať vo viacerých smeroch. Aj keď si myslím, že vytvorenie ozbrojených jednotiek by sa neuskutočnilo, minimálne informačná činnosť v prospech predstaviteľov ľudáckeho exilu mohla získať zásadnejší význam. Zatykanie totiž prišlo pred dohodávaným stretnutím Chalmovského s Jozefom Viceňom a Jozefom Bačkorom, podľa pracovníkov Povereníctva vnútra „hláv ľudáckeho podzemia“. Je možné, že aj napriek rozdielnym pohľadom na budúcnosť a rozdielnej chuti sa angažovať, mohli dospieť k nejakému uspokojivému kompromisu. Kým totiž Chalmovský svoju skupinu organizoval tak, ako bolo popísané vyššie, Bačkor, ktorého polícia zatkla v roku 1946, organizoval akúsi neformálnu skupinu s cieľom založiť stranu, reprezentujúcu slovenských katolíkov. K ich odhaleniu došlo až po tom, ako sa niektorí členovia dopustili výtržností a šírenia letákov na podporu bývalého prezidenta Jozefa Tisa. A napokon vedúci STO Vicen, ktorý sa podľa svojich spomienok⁴⁶

44 A ÚPN, f. A 7, inv. j. 18, Zápisnica s Jozefom Bebiakom, 28. 2. 1946.

45 Prípád som podrobne popísal v monografii MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, s. 170–188. Tento prípad na Slovensku veľmi rezonoval, dokonca je v deformovanej podobe spomínaný aj v seriáli Roky prelomu z konca osemdesiatych rokov 20. storočia, ktorý podával dobovú interpretáciu diania na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.

46 VICEN, Jozef: *Vo víroch rokov 1938 – 1988*.

Matej Medvecký

po tom, ako zistil, že vlastne ani jeho plánovaní spolupracovníci nemajú veľkú chuť pokračovať v nejakej ilegálite, chcel najprv venovať štúdiu, no keď o túto možnosť prišiel, rozhodol sa razantnejšie zapojiť do ilegálneho diania. Kým ale bezpečnosť stretnutie Chalmovského, Bačkora a Vícena vo svojich analýzach hodnotila ako stretnutie „vedúcich ilegálov“, reálne by zrejme išlo skôr o akúsi „dohodu o budúcej dohode“ o spolupráci.

Záverom mojej štúdie by som ešte doplnil, že v rámci policajného zářahu bolo na prelome rokov 1945 a 1946 pozatykánych niekoľko desiatok ľudí. I. sekcia Povereníctva vnútra spracovala primárne trestné oznámenie na 33 ľudí a neskôr s podpisom prednostu sekcie smerovalo na štátne zastupiteľstvá ešte niekoľko dodatkov, ale aj samostatných trestných oznámení, zväčša pre šírenie letákov či kontakty s niekým z hlavnej skupiny. V tejto fáze je ale prítomný aj ďalší zaujímavý rozmer. Komunisti z bezpečnostného aparátu sa totiž rozhodli začať spájať odhalené ilegálne skupiny s konkurenčnou Demokratickou stranou – začali teda s taktikou, ktorú úspešne na Slovensku uplatnili v roku 1947 a ktorá v konečnom dôsledku slávila úspechy v celom budúcom sovietskom bloku. Spojením medzi ilegality a demokratmi sa stal napríklad zadržaný farár Ondrej Ďuriš z Nádaša pri Trnave, ktorý sa počas výsluchu začiatkom marca 1946 priznal k rozširovaniu ilegálneho *Slováka*. Rovnako uviedol, že vyzýval pri nadchádzajúcich májových voľbách voliť bielymi lístkami a súčasne sa priznal, že vďaka osobnej známosti s poslancom DS Alexandrom Vidom mu tento sprostredkoval kontakt dokonca aj s najvyšším funkcionárom strany Dr. Jozefom Lettrichom. Podľa zadržaného Ďuriša rokovali o možnosti zapojenia kléru a katolíckych aktivistov v prospech DS. Z rozhovoru pracovníka bezpečnosti a Ďuriša sa nezachoval protokol z výsluchu, ale len záznam, ktorého pointou je nasledovné: *K odčineniu svojej viny, ktorú plne uznávam, som ochotný pokračovať vo vydávaní ilegálneho Slováka na doterajších základoch, t. j. organizačných ilegálnych základoch a spojoch mne známych. Samozrejme som tiež ochotný obsahovo usmerňovať ilegálneho Slováka podľa smerníc a nariadení orgánov NB, t. j. články umiestňovať len po predbežnom schválení orgánmi NB. Touto prácou a týmto spôsobom chcem tajne a nenápadne ovplyvňovať ilegálne podzemie v štátotvornom duchu. Samozrejme, že podrobnosti tohto ujednania by mali zostať úplne zatajené, aby som jednak ja nebol kompromitovaný a aby žiadaný účel bol dosiahnutý.*⁴⁷

Ďalším zaujímavým momentom, ktorý súvisí s úrovňou práce na vtedajšom VI. odbore, je to, ako sa s kvalifikáciou trestných činov vyrovnali sudy. Skutočnosť, že v povojnovom období nebola ešte justícia len akousi slúžkou straníckych záujmov, zohrala zásadnú rolu aj v osudoch protagonistov tejto štúdie. Väčšina z desiatok ľudí, ktorých pracovníci VI. odboru zaistili, totiž opustila väzenské cely bez súdneho procesu. Totiž to, čo komunistickí radikáli z bezpečnosti považovali za závažnú protištátnu činnosť, by sa v normálnej spoločnosti dalo kvalifikovať len ako iný názor a pre prokurátorov či sudcov bol skrátka aj pri „najlepšej vôli“ problém, ako to vtes-

47 A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-100/54, Vyjadrenie pána Ondreja Ďuriša, miestneho r. k. farára v Nádaši pri Trnave, učinené na Povereníctve vnútra, VI. odbor, I. sekcia, dňa 2. marca 1946. Či a do akej miery ďalej spolupracoval, nie je pre potreby tejto štúdie potrebné rozoberať.

Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku

nať do platnej legislatívy.⁴⁸ Dokonca aj proti hlavným organizátorom Krajský súd v Bratislave, ktorý tradične aj počas medzivojnovej ČSR aj počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 riešil najzávažnejšie politické kauzy, vyniesol v roku 1947 len tresty niekoľkomesačného odňatia slobody. Chalmovský, ako hlava skupiny, dostal trest vo výške jedného roku. Takýto stav však pre bezpečnosť nebol akceptovateľný, a preto si pracovníci VI. odboru Povereníctva vnútra na Chalmovského, Púčika a Augustína Hubu počkali a po prepustení ich okamžite opäť zatkli a podali na nich trestné oznámenie v zmysle retribučnej normy (nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. nar. SNR). Ani to však nezabezpečilo ich odsúdenie, a tak sa uchýlili k jedinému postihu, ktorý bolo možné uskutočniť bez súdu – podľa vtedy platnej legislatívy bolo možné na základe výmeru Povereníctva vnútra zaradiť osobu až na šesť mesiacov do pracovného tábora. Všetci traja sa tak už v januári 1947 dostali do Ústia nad Oravou, odkiaľ Chalmovský aj Púčik neskôr utiekli do zahraničia.⁴⁹ Mnohí iní však v konečnom dôsledku nemali toľko šťastia. Pre chronickú preťaženosť krajských súdov, ktoré až do konca roku 1947 riešili aj retribučné prípady či iné okolnosti, sa viacerí ľudia z tohto prípadu dostali pred súd až po komunistickom prevrate z roku 1948. Najmä rozsudky, ktoré padli na pôde novozriadeného Štátneho súdu, bohužiaľ, zodpovedali situácii, keď súdy už len potvrdzovali obvinenia Štátnej bezpečnosti. A jej dôstojníci, v tomto čase ešte tí istí ako v rokoch 1945 a 1946, na Chalmovského prípad nezabudli.

Samotný Štefan Chalmovský, pre ktorého nešlo o prvý konflikt s políciou (ešte v roku 1944 ho vyšetrovali pracovníci Štátnej bezpečnosti pre rozširovanie protifašistických letákov), sa už v zahraničí príliš neangažoval a o jeho činnosti nemám žiadne výraznejšie správy, ešte v deväťdesiatych rokoch 20. storočia však žil v Nemecku.

Ak chcem vysloviť nejaké záverečné hodnotenie skupiny Štefana Chalmovského, nie je to jednoduchá úloha. V prvom rade je treba ešte raz zdôrazniť, že išlo o prvú – vtedy ešte nie Štátnou – bezpečnosťou vykonštruovanú skupinu. Mnohé motívy (najmä odkazy na ľudácky režim, ideu slovenskej štátnosti a jej prípadného zapojenia sa do širšej federácie, pripojenie sa k americkej armáde v prípade globálneho konfliktu so ZSSR a podobne) boli využívané v politických procesoch na Slovensku v podstate celé nasledujúce desaťročie. Prípad Chalmovský a spol. sa tak stáva do značnej miery archetypom pre podobné prípady v nasledujúcom období. Na druhej strane nemôžeme ostať ľahostajní ani k tomu, že hlavná skupina bola skutočne príliš ideovo naviazaná na ľudácky režim, doslova sa pracovalo *pod firmou bývalej HSLS*.⁵⁰ Táto skutočnosť samozrejme limitovala aj ich možnosti na úspech na domácej a prípadne aj na medzinárodnej pôde. Pod zástavami bývalej vládnej strany štátu, ktorý bol satelitom Hitlerovej Tretej ríše, sa zrejme nedal viesť presvedčivý boj ani proti komunizmu. To si do istej miery uvedomovali aj samotní protagonisti, keď v programe nacizmus a komunizmus otvorene pripodobnili. Všetky dôsledky však z toho nevyvodili.

48 Tu pripomeniem vtedajší právny dualizmus. Na Slovensku na rozdiel od českých krajín v tomto období neplatil prvorepublikový zákon 50/1923 Zb., ale o niečo prísnejší slovenský zákon číslo 320/1940 Sl. z.

49 LETZ, Róbert: *Odkaz živým. Prípad Albert Púčik a spol.*, s. 51–52.

50 Tamže, s. 44.